

9164
М. ЧЕРКАВСЬКИЙ.

НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ в РОСІЇ.

№ 6. Видання Союзу Українських Автономистів-Федералістів № 6.

Ціна 25 к.

Київ, 1917.

Друкарня Акц. Тов. „Петро Барський у Києві“

T 3(2)5-56

Гонимі

Національне питання в Росії.

Ще задовго до тої нелюдської війни, яку ми так тяжко переживаємо і якої ніяк позбутися не можемо, на одному з міжнародних соціалістичних з'їздів у Штутгарті відомий французький соціаліст Герве так сказав про національність і про те, як він сам ставиться до національного питання: „Кожна отчизна—це дійна корова для капіталістів і мачуха для пролетаріята—і за отсю мачуху не варто розбивати собі голови“.

Але на тому ж таки з'їзді він дістав належну відповідь од других видатних представників соціалістичного інтернаціонала—свого земляка Жореса, німецького соціаліста Бебеля та інших.

„Тільки національну путь повинен вибирати пролетаріят, йдучи до свого визволення, бо нація—це скарбниця людського генія і поступу. Багато згубив би пролетаріят, коли б він захотів розбити той дорогоцінний посуд людської культури. Ви спізнались, товаришу Герве! Так дивитись на свою батьківщину, як сто літ тому дивились робітники на машини, які вони псували та руйнували, не можна. Пролетаріят не буде руйнувати своєї отчизни, а тільки зробити її соціалістичною“. Так сказав Жорес.

„Взагалі, це ще велике питання,—кому належить рідний край. Культурне жаття може розвиватись тільки на рідній мові і на національному ґрунті. Погляньте на Австрію! Придивіться до боротьби її народів за свої права та незалежність. І в Росії стоїть на черзі велике національне питання. Кожний народ, що терпить в ярмі гнобителя, повстає всею своєю масою на боротьбу за волю, і тоді всі інші цілі відсовує на бік“... Так казав Бебель.

Вже один факт таких суперечок по національному питанню на соціалістичному конгресі, що мав на меті розрішати зовсім інші питання, свідчить про те, що навіть для соціалістів, які проголосили гасло—„пролетарі з усього світа, єднайтесь!“—національне питання є таке питання, якого обминути не можна, бо має воно велике значіння.

Ще раз кажу, що це було ще до війни. Через те тоді ще можливі були проти національного питання оттаки вискоки, як Герве, тоді ще правовірні марксисты не хотіли згодитись з Бебелем, який казав про величезне значіння національності в житті людей. Але раптом вибухнули перші стріли з далекобійних гармат Крупа... По тому, як цілу Бельгію—і буржуазну, і пролетарську—роздушив німецький чобіг, і всі бельгійські соціалісти фізично й морально пристали до спільної справи оборонців своєї батьківщини; по тому, як у Франції й Англії пішло загальне об'єднання й ґуртування всіх громадян на ґрунті любови до своєї батьківщини й обов'язку захистити рідну куль-

туру, а у ворожій стані, в Німеччині, де раніш пишався соціалізм і де найбільше писали та балакали про міжнародню солідарність пролетаріята, той самий пролетар-космополіт показав обличчя войовничого патріота,—по тому, кажу, такі заяви, як Герве, назви рідного краю дійною коровою, а національного почуття „буржуазнимъ предрасудкомъ“, розуміється, не мали б місця навіть і на соціалістичному з'їзді, хіба що там зібралися б такі соціалісти, які під машкарою соціалізма ховають своє централістичне обличчя.

Факти війни красномовно довели, що національне питання—не пережиток, не буржуазна пастка для пролетара і що бувають моменти особливо горячого пр'яву національного почуття і тоді назад відходять і на деякий час зовсім перестаютъ бути черговими іншій питання—класові, економічні...

Зрештою, ця правда була відома ще й до війни, але переважно націям пригнобленим, неповноправним. Що ж до націй пануючих, державних, до яких належить, наприклад, нація московська (великоруська), то там не тільки серед широкої публіки, в якій панує цілковита національно-політична неграмотність, але навіть серед поступової інтелігенції помічається коли не цілком ворожий, то якийсь зневажливий погляд на національне питання,—і чим більш пролетарська народність висовує оте питання, тим більше зневаги й ворожнечі зустрічає воно. Московська інтелігенція, котра ніколи, навіть в часи татарської неволі, не зазнавала національних утисків, яких добре зазнала решта народів російських, не бачить і не знає стихійної сили і пекучости національного питання, бо ж, як каже приказка—„кого не болить, того не дошкуляє“,—і через те має його за щось відстале, анахроністичне, культурної людини негідне. Перефразувавши слова польського поета, каже М. Грушевський, можна сказати, що національність, як те здоровля, тоді тільки помічається і примушує про себе думати й боліти, коли її душать, коли нема для неї волі й долі, потрібних для існування й розвитку, або коли їй загрожує небезпека.

Політична карта Європи показує нам різні типи держав. Але з погляду їх етнографічного складу Градовський їх ділить на такі два типи: одні з держав однородні що-до національного складу своїх громадян і всіх своїх елементів. У тих державах і вищі і нижчі класи свідомі спільности свого роду, говорять одною мовою, визнають приблизно одну віру. Правительство, як один з елементів громади, також ні з роду свого, ні мовою, ні вірою навіть не одрізняється від населення держави. Такими є отсі європейські держави: Італія, Еспанія, Португалія, Данія, Скандинавські держави, почасти Франція. Інші держави мають зовсім інший вигляд і становлять інше явище. До-

рогою завоювань, анексій, відступок, уній, всяких політичних спілок, які звичайно бувають основані на взаємних контрактах, що потім також звичайно не додержуються,—словом, починаючи від простого захвату оружною силою, яка називається правом добідника, і кінчаючи придбанням певної області в формі віна (посагу) за жінкою, як то робилось в давнину—складались держави другого типу і через те вони мають у собі багато народів. Народи ті дуже часто мають своє культурне обличчя: вони мають свою мову, свою віру чи обряд, свою психику, у них є своє історичне минуле, часто блискуче та героїчне, про що постійно їм нагадує народний епос та література; у них збереглись спомини про минулу політичну могутність, або культурний розцвіт, чого вони тепер не мають,—словом, вони були колись самостійними, і спомини про ту самостійність змушують їх бажати і змагатись за неї. Правительство ні мовою, ні своїм родом у таких державах не належить до цілої маси населення. Його сила спирається лиш на одну народність, яка має політичну перевагу в державі. Поневолюючи решту народів, воно часто навіть виправдує таке поневолення інтересам пануючого народа, як виправдували свою політику в Росії ті, що виголошували всім нам відоме—„Россія для русских“.

До такого типу держав треба зарахувати Турцію, Англію, Германію, навіть маленьку Бельгію з її фламандським питанням. Історія минулого знає багато таких типових держав, які між иншим і гинули через оту свою ріжноплемінність. Так, наприклад, сталося з Польщею, так гине Турція. Але класичним прикладом такого типу держав є сучасна Австрія, „лоскутная монархія“, як зневажливо її називали в Росії всякі низькоокі політики. В Австрії є багато всяких народів, але найбільшу політичну силу та перевагу має німецький народ.

До такого типу держав цілком треба віднести і „многоплеменну“ Росію з її численим складом так званих „инородців“.

І коли в державах першого типу нема національного питання і нема національної боротьби, і внутрішнє життя такої держави проходить спокійно, або тільки в борні класовій, в залежності від чисто економічних умов побуту країни; то в державах другого типу разом з економічною боротьбою звичайно йде завзята боротьба національна. До того треба сказати, що розміри цієї боротьби бувають, такі широкі, такі значні, що паралізують собою класову боротьбу цілком, одсовуючи взагалі всі інші питання ненаціонального характеру на другий план. Тоді життя в країні йде ненормально: з одного боку, багато матеріяльних засобів та сили витрачається на приборкання „непокірливих“, на те, щоб показати всім тим „на-

родцям“, що вони повинні зайняти в державі тільки те місце, яке їм одведено; а з другого боку, й у тих „народців“ ще більше сили та енергії витрачається на те, щоб нікому не дати одібрати їхні природні права на вільний розвиток і самовизначення, або відібрані вже повернути, витрачається багато потенціальних сил культурних на боротьбу з ворогом, озброєним усіма матеріяльними засобами, аж до воєнної сили. Така боротьба, опріч того що губить живу силу народа, ще плодить почуття обопільної зненависти, розбуджує давно вже приспані в людині дикі інстинкти, характерні для тих давніх часів, коли кожного чужинця вважали за ворога і котрого вбити не було гріх і не каралось звичаєвим правом. Характер та розміри такої боротьби в державі залежать од багатьох причин: од особливостей політичного устрою цілої держави, яка містить у собі національні різноманітності, од міри їхньої національної свідомости та культури, від характеру відносин до них центрального правительства і пануючої нації, від того, чи правительство хоче та вміє йти назустріч національним змаганням і розумними законами попереджає можливі конфлікти. Залежить також і від числового відношення підлеглих і пануючої націй у державі, їхньої расової близькості і т. и.

Історія національного життя в Австрії дає багато яскравих прикладів національної боротьби, прикладів найрізноманітніших з огляду на їх характер та завзятість. Починаючи з того часу, коли династичні змагання Габсбургів виразно здійснювались у скріпленню німецького характера австрійської держави, коли німецька мова оголошена була універсальною мовою і всі урядові місця, як нижчі так і вищі, в слов'янських землях займали німці та поніманчені свої ж таки ренегати,—і кінчаючи тим недавнім минулим, коли само правительство австріяцьке, рахуючись з домаганнями більш-менше вільних народів Австрії, сушило собі голову над тим, як би краще перебудувати свою імперію, щоб вона не завалилась,—за весь той час внутрішнє політичне життя Австрії дає дуже багато поучаючих прикладів характеру позитивного й негативного, якими може та й повинен покористуватись, як наукою, і кожен інший будівничий внутрішнього життя подібної до Австрії держави. А такою подібною державою, як було вже сказано, є держава російська. Отсі приклади дадуть можливість уникнути всякого насильства, всяких конфліктів, що повстають на ґрунті національних відносин, і вибрати для нової Росії найпевнішу та найпростішу дорогу до ідеала політичного життя в доброму сожитті з тими націями, з якими їх звязала історія. Не будем тут спинятись та переглядати ті приклади, не будемо викладати історії внутрішніх відносин та національної боротьби в Австрії. Вза-

галі скажемо, що прикладами негативного характера будуть факти виявлення такої політики, яка не визнавала націй, не хотіла давати національних прав, дурила народи всякими обіцянками-цяцянками, нацьковувала один народ на другий, виснажувала сили своїх народів і таким чином сама під собою підкопувала ґрунт; а прикладами позитивного характера будуть такі закони, які задовольняли природні домагання окремих народів, скріпляли цілу державу, заставляли народи вірити в Австрію та визнавати так звану „австрійську орієнтацію“, то-б-то признавати, що тільки з Австрією треба жити в спільці.

Вище було вже сказано, що для російського інтелігента (великороса чи обрусілого инородця), тим більше для широкої російської маси, не існувало ніякого національного питання в Росії. Але національне питання було, бо ж були в Росії окремі нації, які мусіли створити й національний рух, тільки що воно не було так широко та виразно поставлено в Росії, як було це в Австрії, бо всі сили та енергія національної опозиції розпускались у загальній боротьбі цілого російського громадянства з деспотичним правительством, йшли на підтримання загально-російського визвольного руху. В Австрії, наприклад, йшла дуже вперта національна боротьба і в парламенті, і в школі, і навіть у церкві; стоячи за свої права, представники певної нації не боялись штиків, удавались до всяких засобів обструкції в парламенті, до бойкоту в житті. А в Росії з того погляду нічого такого не було; здавалося, що все було спокійно,—і російський інтелігент тріумфував, глузуючи з „історичного непорозуміння“—Австрії, яку розідало національне питання. Правда, в першій та другій Державній Думі згуртувалась була певна кількість навіть досить значних що-до числа своїх членів національних громад, яких метою було обстоювання прав своєї нації; але ці Думи існували недовго, і національним організаціям у Думі не було жадної змоги розкрити свою національну суть, виявити свою діяльність, поставити руба свої національні домагання. Закон 3-го липня зачинив двері в Думу представникам демократичних націй, а такими є сливе всі російські инородці, такою демократичною нацією є й наша, „мужицька“ нація, українська. В Думі були добре представлені хіба тільки поляки, і тільки з тією нацією, яка має свою велику буржуазію та впливове вельможне магнатство, почасти рахувалися в житті та в Думі росіяне,—і коли з боку російського інтелігента виявлялись якісь національні симпатії, то їх адресовано виключно до „многострадального польского народа“, від якого навіть українську Холмщину не хотіла відбірати російська інтелігенція. Врешті, російський інтелігент, який не бачив виявів значної сили окремих націй держави, не звертаючи уваги

на те, що в середині національних організмів бродили скриті грізні сили, відносився до окремих фактів національних змагань то з погляду старого марксизма, як до явища реакційного, властивого лише буржуазному громадянству; то з погляду представників тих поступових течій, які дивились на національне домагання або як на явище нешкодливе, як на невинний етнографізм чи провінціалізм, або як на небажаний для загально-російської культури та державної цілності сепаратизм, партикуляризм, а навіть й шовінізм. Взагалі, відношення його до національного питання було негативне; він мало ним цікавився, бо не бачив у ньому жадних життєвих сил і біди собі від нього в найближчий час ніякої не сподівався. Так само колись німецький інтелігент у Австрії,—тут хочеться підкреслити отсю аналогічну деталь,—зневажав національне питання, не бачив для себе від нього жадної небезпеки і все силкувався понімічати австрійських слов'ян. Але прийшов 48-й рік, приніс народам Австрії конституцію, Габсбурги були змушені пристосувати свою монархію до особливостей та вимог різних австріяцьких націй, § 19 конституційного акта проголосив рівноправність всіх народів Австрії і непорушне їх право оберігати та розвивати свою культуру... Перед австрійським німцем встало велике національне питання і тепер вже не на те, щоб зневажливо ставитись до нього, а для його вирішення в дусі нових гасел і навіть во ім'я добра та цілності всієї держави. З того часу й розпочалось таке національне життя в Австрії, яке буває характерне тільки за для многоплемінних держав. Між иншим, з того часу почалася в Австрії і та хитра політика національна, яка не могла позбутися централістичних поглядів та звичок, унаслідованих од абсолютизма, політика з її поділом народів на історичні (Маляри, Поляки) і неісторичні (Чехи, Словаки, Хорвати, Українці і т. и.); політика, яка зробила австрійську державу для одних раєм, а для других хоч не пеклом, то чистилищем; політика, яка роз'ятрувала національні рани і національне питання перетворювала в національну боротьбу.

В житті російської держави подібним до австрійського 48 року був 1905 рік. Революція цього року була тим важним етапом в ході розвитку національної свідомості всіх російських „инородців“, який підготував і 1917 рік; відтоді почалось те внутрішнє, непомітне назрівання національної енергії у різних народів Росії, яке виявило себе так яскраво тепер, коли скинуто старе деспотичне правительство та настали вільні часи. Тепер всюди до загальних революційних маніфестацій вільного народу прилучаються маніфестації національні і не тільки на те, щоб висловити чуття вільного народу, але щоб поставити законне домагання заплати по давнім рахункам за

ті рани, які були зроблені народові національним гнітом, через що він не жив, а тільки скнів. У Києві, Петрограді, Полтаві, Харькові, Тифлісі, Дорпаті—словом, всюди по тих містах, де тільки живе цілою масою якийсь народ, якого раніш гнітили—навіть у війську, в однородних своїм національним складом військових частих одбуваються мітинги, зібрання, з'їзди, конференції, що організують народ і виставляють цілий ряд домаганнів, починаючи з такого, як, наприклад, українізація школи і кінчаючи домаганням реорганізації війська по національно-територіяльному принципу. Не підготовлений до всього того, політично незрілий російський інтелігент (вже про звичайного обивателя нема що й казати) в тій загальній та складній масі питаннів та домаганнів зовсім очмелів. Та жива сила, яку перед тим штучно придушували, яка була непомітна для більшости російського передового громадянства, тепер відразу вибухла, як грім з ясного неба, вдарила над головою російського інтелігента, вихованого на ідеалах централізму, збирання Руси в давнину та поширення її меж тепер. Того інтелігента, який завсіди негативно ставився до всякого „сепаратизму“, оголомила та сила домаганнів таких народностей, яких він або не визнавав народностями, рахуючи їх лише відтинками одної руської нації, напр., Українців, Білорусинів, або про існування їх нічого не знав, або коли й дещо знав, то старою звичкою, прищепленою та вихованою семодержав'ям, рахував їх за щось навартеє уваги. Вірмени, Грузини, Лотиші, Литвини, Татари, Ести, Українці, навіть Білорусини—о, Господи!..—откуда сіє?.. Та ще й домагання якісь незвичайні. Адже ж тимчасове правительство всім і всюди оголосило, сказати б, „къ свѣдѣнію и исполненію“, демократичну республіку, яко обовязковий політичний устрій цілої Росії, який і Установчі Збори санкціонують,—а вони всі, особливо ж Українці, он чого вимагають—автономії та федерації!..

Коли тимчасовим правительством були зібрані докупи всі домагання, які надходили до нього та які торкаються поширення усіма сторонами прав національного життя серед народів Росії, що досі були здушені попереднім режимом, то виявилось, що серед тих домаганнів, які часто відрізняються в деталях місцевим характером, червоною ниткою тягнеться одно головне домагання, спільне всім національностям,—домагання автономії. Українці, Лотиші, Литвини, Білорусини, Естонці, Грузини, кавказькі татари, народи Туркестана—одно слово, всі народи, які живуть цілою масою на своїй визначеній території, виразно виставляють домагання національно-територіяльної автономії,—і в тому домаганні сходяться всі класи народа, починаючи з ліберально-буржуазного й організованим про-

летаріятом кінчаючи,—ріжниця є хиба в тих підставах, якими вони аргументують оте своє загальне домагання. Наприклад, коли ліберально-буржуазні класи аргументують отсе домагання фактами історичними, психологічними та культурними, то соціялісти підпирають те саме домагання інтересами успіху класової боротьби, від якої звичайно відтягує почуття національної образи. І тільки народи, які не мають власної території, які живуть всуміш з іншими народами, не домагаються національно-територіяльної автономії, зате домагаються автономії національно-культурної, задовольняються правом пропорціонального представництва й деякими іншими правами культурного характера.

Для більшшої частини російської інтелігенції ті домагання, що перестали вже носити самий платоничний характер, як було вже сказано, були несподіванкою і, само собою, не могли її не засмутити, бо ж—на її думку—все це тільки ще більше ускладнило поплутане становище внутрішньої політики. І вона, та інтелігенція, почала реагувати відповідно до свого розуміння інтересів і завданнів держави, відповідно до свого, що віками склався, світогляду, який навіть у кращих представників її, так званих „земських діячів“, переважно централістичний. А вже нема чого казати про тих, які до революції були запеклими ворогами всякої волі, в тому числі й національної, яким любий був абсолютистичний устрій в Росії, між іншим, через те що він душив кожний вияв національного життя і, таким чином, робив ілюзію повної гармонії політичного життя в державі. Але навіть елементи безперечно поступові, які на власній спині винесли російську революцію, стали до тих вимаганнів на таку позицію, яка не може задовольнити колишніх „инородців“, що виразно йдуть дорогою самовизначення до ідеала повного національного життя. А звідси виходять непорозуміння межи людьми, які у всьому іншому, тільки не в національній справі, стоять на одній платформі; звідси повстає та трафаретна характеристика національного руху, що має в своїй основі благородну жадобу волі, такими виразами, як шовінізм, реакція, „буржуазний предрассудок“, виразами, котрі для темної маси, що почерпає науку з дешевеньких газет, зробились прізвиськами з певним лайливим змістом; звідси, нарешті, виходять навіть погрози з боку тих, що тимчасово володіють фізичною силою, придушити штиками всяке, яке виходить поза дозволені межі, національне домагання. А це так нагадує вже собою урядову практику дореволюційних часів! У Києві перед всеукраїнською конференцією, злякавшись того, що українці сами проголосять себе автономними, не чекаючи Установчого Зібрання, Рада робітничих та салдатських депутатів загрожувала розігнати „вільних“ українців штиками; те ж саме було в Тифлісі,

коли пішла там чутка, що грузини-федералісти хочуть проголосити автономну Грузію, також не ждучи тієї обіцянки-цяцянки, що чомусь мають здійснити Установчі Збори; те ж перед українським військовим з'їздом у Києві, коли міністр Керенський, цей революціонер, „ідеал людини закона й правди“, рішучо заборонив цей з'їзд саме тоді, коли в Петрограді відбувався такий самий військовий з'їзд польський, котрого він вітав. Це з одного боку.

А з другого, з боку тих, що домагаються собі національних прав, зроджується зневіря що-до широти намірів і слів тих, які вирішення живого питання, через те тільки що воно не своє, а чуже, відкладають напослі, до Установчих Зборів. Адже Установчі Збори можуть, власне кажучи, встановити який хочете лад державний, не виключаючи й монархичного, а тим часом вже наперед говорять, як про факт, про демократичну республіку з певними прикметами централістичної держави. Для народа, який бажає бачити, як сказав Шевченко, „в своїй хаті свою правду“, нема певности, що при новім державнім устрої фактично не лишаться ті самі тяжкі умови для здійснювання природних прав на повноту національного життя, як це було і раніш; немає певности, що й нова демократична, але централістична республіка не зробиться таким самим гнобителем нелюбих їй націй, хоч би тепер вже і во ім'я „високих культурних принципів“, яким була деспотична монархія Романових; немає певности, що всі ті республіканські свободи та рівноправність в дійсності потім прийдеться виборювати, напружуючи всі свої вже й так виснажені культурні та фізичні сили. Історія знає такі республіки та конституції, де пануюча народність отверто каже: „коли хочеш мати й справді права, то вибори їх, як що маєш силу“. Вона знає ще й такі приклади, що республіка, ставши конституційною монархією, одбирала всі свободи і найперше національні. Коли французська революція розруйнувала федералістичні змагання деяких народностей Франції, звела до повної централізації державної влади і знищила всякі краєві корпорації та гуртки, не зважаючи на те, чи були вони протиреволуційними, чи ні, вона привела до диктатури Наполеона Бонапарта.

Все це безперечно факти невідрадні і свідчать вони про те, що в нашому житті нема тієї ідеальної згоди, яка здається такою близькою та можливою, і насамперед нема її в національних відносинах. Це й є те болюче національне питання, якого раніш Росія знала тільки частину (Польща і Фінляндія). Тепер це питання стоїть на цілу свою вел. езну постать навіть і після вирішення польського та фінляндського питань. Встало на весь свій зріст питання українське, показує російсь-

кому інтелігентові, що воно не витвір невеличкої купки сепаратистів і вимагає негайного вирішення. А від такого чи іншого вирішення цього питання залежатиме й те, чи упорядкується в Росії в найближчий час взагалі нормальне життя і чи будуть добре поставлені та вирішені ще й такі питання, як земельне й робітниче—навіть і робітниче, бо хоч воно і має цілком іншу природу, все ж таки воно тісно зв'язане з питанням національним. Од вирішення національного питання залежить навіть питання самого існування цілої російської держави.

Робітниче питання в Росії ще не дозріло так, як у Західній Європі і через те не може бути тут воно таким важливим, як це можна б було подумати, маючи на увазі ту роль, яку грають у російському житті робітничі організації. Бо в країні, де капітал дуже слабенький і де величезна маса—селяне, головним питанням буде питання земельне. Але в країні, яка складається з багатьох окремих народів, межі якими є такі, що мають більшу культуру, ніж нація пануюча, другі визначаються своїм числом, треті своїм історичним минулим, четверті—тим і другим разом,—в країні, де вони так довго терпіли від репресій деспотизма, який робив над ними всякі нелюдські вчинки во ім'я інтересів пануючої московської нації, в країні, де запанувала воля і є можливість обстоювати свої національні права,—не може не бути величезного національного питання.

Де-кілька цифр покажуть, який великий відсоток людности в російській державі становлять так звані „инородці“. Офіційний перепис 1897 року, який через те що був офіційним, мусів бути тенденційним на користь пануючої народности москowsької, ось які дає цифри:

Українців	20%,	Білорусинів	5%,
Поляків	6%,	Євреїв	4%,
Грузинів	2%,	Німців	1%,
Лотишів	1%,	Башкирів	1%,
Киргизів	3%,	Литовців	1%,
Татар	3%,	Вірменів	1%.

Ести, Молдавани, Мордвини—по нецілому відсотку. Інші маленькі народці, які не мають і піввідсотка, я тут одкидаю, як одкидаю дробі. Після того на долю пануючої великоруської нації прийдеться 40 відсотків усього населення Росії. Оті загальні цифри вже трохи не точні, бо багато вже часу минуло після перепису 1897 року, але й вони дуже красномовно говорять про те, що в країні, де більша половина людности не належить до політично-правної нації, не можна обійти національного питання. Хоч це й неприємно для де-кого, але до свого вирішення воно раз-у-раз нагадуватиме про себе, виявляючись в ексцесах і фактах, часто навіть небажаних для . . .

ного добра цілої держави. Така вже доля так званих „пістрявих“ держав,—і завдання мудрої політики в таких державах у тому полягає, щоб викликати у всіх народів центротяжні сили, які б нейтралізували собою ті сили центробіжні, що психологічно природні кожному національному колективу в його змаганнях до повного самовизначення.

Великий знавець національного питання в цілій Європі Сеньобос зауважив, що національне питання має тенденцію в цілій своїй грізній величині виступати особливо в тих державах, у яких є багато всяких свобод, а найменше національних, дібагато всяких націй, але ними керують чужі люди, яких народ ніяк не може рахувати своїми, бо вони й говорять, і вчать, і судять, і проповідують мовою для народа зовсім незрозумілою. Управа в таких державах може бути навіть гарною, але все ж таки там не може бути справжньої свободи, і народ має право сказати чужинцям так, як сказав колись один італієць про австріяків, які управляли Ломбардією: „ми не потребуємо, щоб вони правили нами добре, а ми хочемо, щоб вони забірались собі геть“...

У тих одвертих словах, власне кажучи, й міститься вся суть національної боротьби. Один з кращих російських дослідників національного питання—Градовський каже: „кожен народ уявляє з себе складну індивідуальність, що відрізняється від інших особливостями своєї натури, своїх моральних і розумових здібностей, а через те вона має право на незалежне існування й розвиток. Різноманітність національних особливостей є основна умова правильного ходу загально-людської цивілізації. Кожний народ повинен дати людськості те, що заховано в середині його духовної природи. Народня творчість—от ціль, яку вказує кожному народові сама природа. Вбити творчу силу народа—це все одно, що вбити силу особистої ініціативи в індивідуумі“. А до такого вбивства веде політична підлеглість. „Історичний досвід показує,—каже далі Градовський,—що самостійний культурний розвій народа, що звійшов у склад іншої держави, припиняється. Нації, які втратили свою політичну самобутність та незалежність, робляться лиш матеріалом для інших народів. Вони ще мають де-яке етнографічне значіння, при де-якій енергії можуть затримати свої місцеві ознаки; але можливість самостійної культури або припиняється для них назавжди, або спиняється тільки до часу визволення з чужого панування“... От через що народність, позбавлена культурного розвою, часто несвідомо силкується скинути з себе чужоземців і утворити свою державу, „якої призначення найближче визначається всякими цілями національної культури“. От через що кожна національна боротьба з зовнішнього боку

зводиться до „боротьби за державу (Kampf um Staat)“, як каже Елінек.

Власне кажучи, проти отсього негативного змісту національного змагання звичайно і виступають вороги національного руху—ліберально-буржуазні та соціалістичні партії пануючої нації. Перші виссвують проти національного руху, як аргумент, ту засаду, що ніби-то всі національні домагання будуть задоволені разом з запровадженням вільного політичного ладу, забуваючи при тому, що той лад сам по собі є тільки одна порожня форма, котру можна заповнити усяким змістом, між иншим, і таким, од якого становище підлеглої нації а ні трошки не покращає. А соціалістичні партії звичайно вказують на те, що національний рух гальмує рух соціалістичний, що він тільки дає можливість буржуазії пригніченої нації ловити на гачок національних гасел та до себе, на свою класову користь, тягнути широкі народні маси.

На докази перших треба відповісти, що приклади з історії конституційного життя доводять, що вільний політичний устрій сам по собі ще не може бути гарантією національної волі. Галицькі українці дуже добре це знають. А, наприклад, в Англії—дуже вільний політичний устрій, але він вільний тільки для англійців; при тому вільному політичному устрою ірландську народність було так скручено, що за кілька десятків літ число ірландців з 8-ми мільйонів упало до 4-х, решта або вимерла від англійських „свобід“, або вивтікала від них в Америку. Ірландське повстання під час отсеї війни було, між иншим, одповіддю на той національний гніт, який ірландці терпіли весь час. Крім того, коли проти якої-будь національності й немає виключних законів, то все ж таки конституційні свободи сами не можуть охоронити націю: вона повинна мати свої політичні партії, своїх людей у парламенті, які мусять боротися і виборювати права для свого народа, для забезпечення його культури й повноти політичного життя. Врешті, кожна національність мусить змагатися до досягнення тієї національної широкої волі, яку може дати своя держава.

Що-до другого закиду, то до певної міри тут є де-які підстави, тоб-то—національний рух спиняє рух соціалістичний. Але ті, що висовують отсі докази, звичайно забувають, що ліки від того лиха не в космополітизмі, а в тому, щоб нація придбала потрібні їй права. Бо коли народ матиме змогу вповні розвинутись, жити повним національним життям, тоді тільки не буде жадних перепон за-для класової диференціяції, за-для вільної боротьби різних класів, тільки тоді можна буде легко здійснити і всі громадські реформи.

Треба пам'ятати ще й те, що основні національні домаган-

ня—звільнитись від панування чужинців, поставити на їхнє місце своїх людей при всьому сьому, з першого погляду, негативному змісту має де-що й позитивне. Скинути панування чужинців в обсягу культурного життя, це значиться—працювати для витворення власної національної культури, яка вже через те, що вона національна, скоріше може захопити широкі маси люду й прилучити їх до світової культури. Скинути чуже панування в обсягу економічному, це значить—дати своїй нації кращі умови матеріального існування. Що ж до того, що, як кажуть, у національній боротьбі виграє тільки буржуазія, яка ніби-то для того й розпалює національну ворожнечу, а що для робітника та селянина однаково, хто над ним панує—чи свій дворянин чи чужий, то на те треба одповісти: розуміється, не треба бути таким наївним, щоб думати, що своя буржуазія, коли вона здобуде при допомозі широких мас владу в свої руки, буде з економічного погляду якоюсь незвичайно-ідеальною і не буде економічно визискувати нижчі класи тільки через те, що вони одної з нею національності. Але все ж таки не треба забувати, що при сучасному економічному устрою держав, при тій значній ролі, яку грає капітал у житті народів, панування своєї буржуазії тим вигідніше, що вона хоч частину свого прибутку повертає народові, віддає на витвір та підтримання національної культури. Наприклад, український буржуа, коли б такий з'явився*), ніколи не віддав би свого маєтку на різні добродійні заклади у Варшаві, Кракові, як це роблять всякі Спасовичі, Потоцькі, Сангушки і т. и., ніколи не вивозив би з України в Москву чи Петроград ніяких культурних цінностей та засобів, як це роблять наші московські та змосковщені пани, лишаючи український народ, його ширекі маси, без матеріальних засобів і культури. Свій буржуа хоч культуру свою творить, а культура робить свій благотворний вплив і на бідні класи людности. Отже постулат кожної нації—це постулат широкого значіння, який має психологічний культурні підстави.

Оттакий постулат, у цілій різнородности його культурно-політичного змісту, має тепер можливість виставити кожна нація в Росії. Вона його й виставляє. Цього не розуміє, краще сказати, не хоче розуміти пануюча в Росії нація. В цьому й є найбільш болючий бік національного питання в Росії, від справедливого вирішення котрого залежить спільне добросусідське життя окремих народностей, залежить добро цілої Росії.

*) Тепер в українців нема своєї значної буржуазії, бо всі українські пани давно вже покинули свій народ і поробились чи то поляками, чи то московцями (великорусами). Ті й другі однаково чужі для українців.

Але як же його вирішити?

Через те, що кожен народ змагається до як найширшого вияву своєї національної суті, до широкого розвою духовного та економічного, простеє до збудування своєї держави, якої буття „з'ясовується цілями народної культури“ (Градовський), то *обіцянками* демократичної республіки (слово „обіцянками“ підчеркую) його не можна задовольнити. Найідеальніша демократична республіка не може дати народові, який невпинно йде до самобутності, тих умов, які конечне потрібні, щоб здійснити ту самобутність. Вже нема чого казати про те, що ідеальної демократичної республіки історія не знає; трудно гадати, що вона буде і в Росії, та ще й в найближчий час. Ненавидячи деспотичний централізм, народ, що бажає собі повної волі, не погодиться й на централізмі республіканському, який має видавати закон десь у Петрограді чи в Москві, хоч би по такому питанню, як земельне, і який буде присилати з центра і своїх урядовців-чиновників, як це практикується в республіканській Франції. Але, з другого боку, і цілій державі не вигідно,—навіть це противно самій природі держави,—дозволити окремій народності створити свою окрему державу і зовсім сепаруватись.

Отже виникає потреба помирити отсі дві сили—центробіжну і центротяжну. Після 48 року австрійське правительство мусіло дати своїм народам конституційні вільности; але через звичну систему державної управи, воно все змагалось до того, щоб втримати відживші нації в послуху німецькій центральній бюрократії. „Держава, як каже Шпрінгер, старою звичкою роздирає нації, а це привело до того, що нації почали роздирати державу“. І центральне правительство австріяцьке, і окремі нації зробили багато всяких політичних експериментів і помилок,—з цього погляду Австрія може служити і для інших аналогічних держав живим прикладом того, що треба робити, вирішуючи національне питання, і чого робити не треба. З одного боку, імперський парламент (рейхсрат), якого вічно роздирали різні національно-політичні партії, роблячи всякі обструкції чи то з приводу відкриття нових шкіл, чи якого-будь іншого культурного закладу, цілком не мав змоги вести справу державного будування, що тільки сприяло народженню усяких орієнтацій по-за межами держави; з другого ж боку, національна боротьба однімала у націй багато енергії, робила ненормальними відносини поміж націями і цілком робила неможливою класову боротьбу, здійснення бажаннів пролетаріята, бо ж, наприклад, чеський робітник, замість того, щоб стати проти чеського капіталіста, швидче згоден був бачити в йому національного мученика. Було ясно, що треба відділити чисто на-

ціональні інтереси окремих народів од інтересу цілої держави й так їх сполучити, щоб вони одно одному не вадити. Стало ясно, що справу національних інтересів треба передати до рук кожній окремій нації, а також нейтралізувати класову боротьбу від національної.

Вихід (поки що—теоретичний) з такого заплутаного становища знайшла соціал-демократія Австрії, тої країни, в якій серед багатьох слов'янських народів давно вже жила та формувалась ідея федерації. Вона подала програму національних автономій і федеративної їх спілки,—і це поки що бажання кращих людей було до війни тим ідеалом, до якого йшли, тяжко борючись, австрійські недержавні демократичні народности. Ідея перебудови держав на принципі федерації поширилась і в ученому європейському світі, і люди вчені, міркуючи над складним національним питанням, приходили до висновку, що єдино можливо його вирішити дорогою автономій та федерацій. В „Code International Public“, обробленому Ем. Арнодом, головою „Ліги Мира і Вільности“, можна знайти між иншим такі формули основних підстав національної справи: I. Межнародні відносини повинні підлягати таким самим загальним принципам права і моралі, як і відносини між одиницями. IV. Автономія кожної народности користується правом недоторканности (inviolable). VII. Кожна народність володіє непорушним і недоторканим (inalienable et imprescriptible) правом вільного самопорядкування. XXVIII. Кожна народність посідає на просторі своєї території суверенне право“... В останні часи і австріяцьке правительство в особі своїх фактичних керовничих сушило голову над перебудовою Австрії, яка вже не раз хилилась до упадку, в федерацію. Але що трудно було зробити в державі, де ще таку силу мають принципи монархизма, то зовсім не повинно б бути трудно це зробити в державі, яка повалила цей монархизм—у Росії.

Приведемо основні засади по національному питанню австрійської соціал-демократії, щоб показати, що національне питання—це питання не буржуазне, не „культурний пережиток“, а живе питання, і його рішають люди, яких не можна підозрювати в буржуазних змаганнях. На конгресі в Брюні по національному питанню прийнято між иншим ось які постанови:

1) Австрію (і кожну иншу многоплемінну державу) треба перебудувати на демократично-федеративну державу народів;

2) Замість історичних коронних земель треба створити національні адміністративно-самостійні тіла, які керуватимуться своїми народними палатами (соймами), обраними на підставі рівного й безпосереднього виборчого права;

3) Всі округи національних автономій становлять разом національну спілку, яка свої справи вирішує цілком автономно;

4) Права національних меншостей повинні охороняти спеціальні закони, затвержені в спільному парламенті;

5) Ми не визнаємо жадного національного привілею і через те відкидаємо домагання одної державної мови, але наскільки для зносин одна мова потрібна, повинен встановити парламент...

В такій формі політичної перебудови австрійської держави бачили єдиний лік для неї австрійські соціалісти, політики і вчені. Така державна форма може спасти від загибелі і кожну иншу велику державу, в котрій живе багато націй і є національне питання, ладне перейти в національну боротьбу. Форма ця—*федерація (спілка) демократичних національно-територіяльних автономій (самоуправ)*, з неминучою умовою забезпечення прав національних меншостей, які завсіди будуть мати місце на певній території, хоч би як ця остання була густо заселена своїм народом.

З деякими особливостями, що мають спеціально місцевий характер, така форма політичного ладу існує в північній Америці. Це—Північно-Американські Сполучені Штати, поки що найкраща з усіх, які-но тільки існують в світі, республіка. В ній кожен штат становить окрему державу, що керується своїм парламентом. Усі штати разом складають спілку держав (федерацію); ціла спілка в справах, що мають вагу для цілої спілки (телеграф, залізниці, монета, війна і т. и.), керується загальним федеральним парламентом у Вашингтоні.

От до такої форми перебудови російської держави йдуть ті демократичні народи, яким так зле жилось перед тим. Йдучи до можливоповного національно-політичного та культурного самовизначення, вони разом з тим не хочуть політично відриватись од Росії. Навпаки, українці, наприклад, хочуть, щоб Росія, зробившись федеративною державою, стала тим центром, до якого б тягнулись сами по своїй охоті й галицькі українці. Спільний голюс усіх російських недержавних народів—демократична автономія для рідного краю і народу, федеративний устрій для цілої російської держави.

Тільки такий устрій дасть змогу запобігти в будучині національній боротьбі, яка знесилоє державу та народи і відсовує на задній план вирішення питаннів економічно-класових.

25 коп.

0,48 коп (1986г)

РЛ

5905

У

М. ЧЕРКАВСЬКИЙ.

НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ в РОСІЇ.

Видання Союзу Українських Автономистів-Федералистів:

- № 1. Ф. Матушевський. Царь чи Республіка?. Ц.—к.
№ 2. Ф. Матушевський. Права Національних меншостей.
Ц. 8 к.
№ 3. Ю. Гаєвський. Державний лад Швейцарії. Ц. 10 к.
№ 4. І. Чопівський. Економічні справи України. Ц. 12 к.
№ 5. Ф. Матушевський. Установчі Збори. Ц. 7 к.
№ 6. М. Черкавський. Національне питання в Росії. Ц. 25 к.

№ 6. Видання Союзу Українських
Автономистів-Федералистів № 6.

Ціна 25 к.

Київ, 1917.

Друкарня Акц. Тов. „Петро Барський у Києві“

с. ч. / 10/5-рн
розд. / 10/5-рн
10/5 1950